

الگوی کارآمد تربیت شهروند جهانی در بستر نظام آموزش و پرورش

تاریخ دریافت مقاله: ۹۳/۱۲/۲۳

تاریخ تأیید مقاله: ۹۴/۶/۱۰

کاظم منافی شرف‌آباد *

الهام زمانی **

علی مهدوی‌خواه ***

چکیده

رسالت آموزش و پرورش در همه دوره‌ها، پرورش نسل‌های انسانی برای برآوردن نیازهای جوامع بوده است. در این میان، تربیت شهروندی جایگاه ویژه‌ای دارد. با گذشت زمان و تغییر و تحولات پیش‌آمده، نیازهای فردی و محلی فراتر رفته و در ارتباط با سایر جوامع، نیازهای مشترک پیدا شده و در نتیجه دغدغه نظام‌های آموزشی و پرورشی، دامنه گسترده‌ای پیدا کرده است؛ تا جایی که در عصر جهانی شدن، انسان‌ها نیازهای مشترکی پیدا کرده‌اند. در چنین شرایطی، نظام آموزش و پرورش برای پویایی و بالندگی ناگزیر است در کنار ارائه آموزش‌های عمومی و تخصصی، به دانش‌آموزان کمک کند تا دانش‌ها، نگرش‌ها و مهارت‌هایی را کسب کنند که بتوانند در مواجهه با شرایط و مقتضیات عصر جهانی شدن، موفق باشند. هدف مقاله حاضر، ارائه الگوی کارآمد تربیت شهروند جهانی در بستر نظام آموزش و پرورش می‌باشد که به شیوه توصیفی - تحلیلی و با استناد به مطالعات و مبانی نظری نگارش یافته است. نتایج اصلی پژوهش حاکی از آن است که آموزش و پرورش باید دانش‌آموزان را نه فقط برای زندگی در جامعه خود و درونی کردن ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی، بلکه برای زندگی در جامعه جهانی تربیت کند. از این رو، زمانی دستگاه‌های تربیتی مدارس در رسیدن به اهداف و رسالت‌های خود موفق خواهند بود که بتوانند شهروندانی آگاه، مسئول و خلاق در جامعه محلی، ملی و جهانی تربیت کنند و این امر جز از طریق تربیت شهروندی جهانی در قالب فراهم کردن زمینه ایفای نقش‌های مناسب برای دانش‌آموزان در نمودهای شاخص شهروندی قابل اجرا در مدرسه میسر نخواهد بود.

واژگان کلیدی: شهروند جهانی، تربیت شهروند جهانی، نظام آموزش و پرورش، الگوی کارآمد.

* دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی دانشگاه بوعلی سینا همدان. Email: Kmsh65@gmail.com

** کارشناس ارشد برنامه‌ریزی درسی دانشگاه کاشان. Email: Zamani.e.88@gmail.com

*** دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی درسی دانشگاه فردوسی مشهد. Email: Alimahdaviikhah@gmail.com

الف) مقدمه

نظام آموزش و پرورش یک کشور، نقش اساسی در تربیت شهروندان آن جامعه و آموزش و توسعه حقوق انسانی دارد. اگر چه شکل‌گیری و رشد شخصیت افراد یک جامعه الزاماً وابستهٔ تعلیم و تربیت نیست؛ با این حال، بخش اعظمی از رشد فردی و اجتماعی افراد توسط نظام آموزش و پرورش صورت می‌گیرد. آموزش و پرورش باید فرصت‌هایی را برای فراگیران تدارک ببیند تا بتوانند ارزش و نگرش‌های مختلف را از دیدگاه‌های متفاوت مورد آزمون قرار دهند. اینکه شهروندان بتوانند از نقش خود آگاهی یافته، به آن ارج نهند و نیز مشارکتی فعال در مصالح ملی داشته باشند، دلیل محکمی بر این موضوع است که نظام آموزش و پرورش باید به تربیت شهروندی کودکان و نوجوانان بپردازد.

نظام آموزش و پرورش هر جامعه نیز از آن رو شکل یافته و قوام گرفته است که شهروندانی مؤثر و مطلوب را متناسب با نیازها و ارزش‌های اجتماعی تربیت کند و تحویل جامعه دهد. در حقیقت؛ وظیفهٔ آموزش و پرورش، تربیت شهروندانی است که بتوانند برای رشد و شکوفایی جامعهٔ مردم‌سالار و تجدید بنای آن تلاش کنند. از این رو، نظام آموزشی مردم‌سالار، درصدد تربیت نسلی است که بتواند در دنیای پیچیدهٔ کنونی، هم بر سرمایهٔ دانش خود بیفزاید و هم با افزایش قابلیت همبستگی و نقش‌پذیری خود، در ایجاد فضای گروهی، که مسئولیت چندجانبه و جمعی به بار می‌آورد، کوشش کند. در چنین جامعه‌ای، از دانش‌آموزان به عنوان شهروندان آینده‌ساز جامعه، انتظار می‌رود که با هم برای درک چالش‌های جهان پیرامون تلاش کرده، چشم‌انداز مشترکی بسازند که آنها را قادر سازد از یکدیگر بیاموزند و در حالی که واقعیت کثرت‌گرایی را حفظ می‌کنند، بر خود حکومت کنند. (منافی شرف‌آباد و همکاران، ۱۳۹۲)

در جهان نوین با توجه به کم‌رنگ شدن مرزهای جغرافیایی، نسل بشر نیاز به دانش، اطلاعات، مهارت‌ها و نگرش‌های یکسان و هماهنگی دارند که با تکیه به آنها، توانایی رویارویی با وضعیت و شرایط جدید را به دست آورند و از احساس ناکارآمدی اجتناب کنند. به عبارت دیگر؛ در موقعیت تازه‌ای که از آن به عنوان دهکدهٔ جهانی نام برده می‌شود، نیاز به نوعی سواد جدید به عنوان سواد جهانی، بیش از گذشته ضرورت پیدا می‌کند؛ چرا که جهان بشر هر روز کوچک‌تر و کوچک‌تر می‌شود. این خاصیت عصر فنّاوری و ارتباطات الکترونیک است؛ به طوری که فنّاوری‌های جدید و پیشرفت‌های الکترونیک،





باعث حذف بسیاری از مرزها، از جمله مرزهای جغرافیایی، اقتصادی و فرهنگی شده‌اند. این بدان معنی است که نسل بشر وارد دنیایی شده که از خیلی از جهات رو به یکپارچگی نهاده است. لذا بایستی قادر باشند برای ادامهٔ حیات در این دنیای یکپارچه و البته متلون، خود را با شرایط موجود سازگار کنند (لومباردو^۱، ۲۰۱۵). بر این اساس، در روند پرشتاب جهانی شدن و با گسترش ارتباطات و افزایش تعاملات اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و غیره، هویت و رفتار انسانی در محیطی گسترده‌تر از مرزهای جغرافیایی شکل می‌گیرد که منجر به پیدایش مفهوم شهروندی جهانی می‌شود. (فرشیدنیک، ۱۳۹۱: ۲۳۸)

اکنون رشد و گسترش فزایندهٔ فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات، از یک سو با حذف مرزهای فیزیکی و ایجاد فضاهای مجازی، نزدیکی و به هم پیوستگی هر چه بیشتر مردم سراسر جهان را امکان‌پذیر و آنان را تبدیل به شهروندانی جهانی کرده است و از سوی دیگر، موجب تغییر شکل روندهای جهانی و دامن زدن به پدیدهٔ جهانی شدن در ابعاد اقتصادی، سیاسی و اجتماعی شده و بدین ترتیب، همهٔ عرصه‌های زندگی بشر را با چالش‌های فراوان مواجه کرده است (ذهبیون و همکاران، ۱۳۹۱). از این رو، فناوری‌های نوین ارتباطات، مسئلهٔ جهانی شدن و تحولات ناشی از آن، تربیت شهروندان جهانی را می‌طلبد که از توانایی زندگی مسالمت‌آمیز در این عصر برخوردار باشند؛ از خطرات، تهدیدها و آسیب‌های جهان پیرامون آگاهی داشته و در نهایت، مجهز به مجموعهٔ مسنجم دانش، نگرش و مهارت برای رویارویی و حل تضادها، تعارض‌ها و نابرابری‌های اجتماعی باشند. بنابر این، افزایش یکپارچگی و وابستگی انسان‌ها به یکدیگر در دنیای کنونی، تربیت شهروند جهانی مبدل به دل‌مشغولی تمام‌عیار در آموزش و پرورش کشورها شده است. در چنین شرایطی، دانش‌آموزان، نیازمند توسعهٔ دانش، نگرش و مهارت‌های شهروندی خود هستند تا برای فعالیت در جامعهٔ جهانی از آمادگی و شایستگی مناسبی برخوردار باشند. به بیان واضح‌تر؛ تربیت شهروندی در جهان کنونی نیازمند آن است که دانش‌آموزان، دانش، نگرش و مهارت‌های مورد نیاز را برای نقش مؤثر خود در سطح محلی، ملی و جهانی کسب کنند و از فرصت‌ها و تهدیدهایی که آنها را در سطوح مختلف زندگی در بر گرفته، آگاه شوند (منافی شرف‌آباد و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۰۹). در این شرایط، آموزش و پرورش وظیفهٔ آمادگی کودکان و نوجوانان را در این جهان متحول و متغیّر برعهده دارد و

1. Lombardo.



معلمان و مربیان نیز باید سعی کنند تا دانش‌آموزان را به عنوان شهروندان جهانی تربیت کنند؛ زیرا این تحولات قابل توجه، نگرانی‌های زیادی در مورد از بین بردن محیط زیست، ترس از رشد تفاوت‌های فرهنگی، چالش‌ها و فرصت‌ها برای کامیابی در جامعه جهانی را به وجود آورده‌اند. لذا بر عهده دستگاه تعلیم و تربیت است که در راستای آماده‌سازی کودکان و نوجوانان به عنوان شهروندان جامعه جهانی در حال تغییر، تلاش کند. (انگل، ۲۰۱۴)

با توجه به آنچه ذکر شد، مقاله حاضر درصدد ارائه الگوی کارآمد تربیت شهروند جهانی در بستر نظام آموزش و پرورش متناسب با ابعاد سه‌گانه شناختی، نگرشی و مهارتی می‌باشد که به شیوه توصیفی - تحلیلی و با استناد به مطالعات کتابخانه‌ای نگاشته شده است. بدین منظور، پس از پرداختن به مفهوم شهروند جهانی و ویژگی‌های آن، نقش آموزش و پرورش در تربیت شهروند جهانی به بحث گذارده شده و در نهایت، نمونه‌های شاخص تربیت شهروند جهانی در آموزش و پرورش و الگوی کارآمد تربیت شهروندی جهانی در بستر نظام آموزش و پرورش ارائه شده است.

ب) مفهوم شهروند جهانی و ویژگی‌های آن

شهروند جهانی به معنای مشارکت در مناسبات جهانی متکی بر دانش و فهم مسائل جهانی، تفاهم و صلح‌جویی و احترام و منافع متقابل و ارزش‌های مربوط به برابری و عدالت در میان جوامع بشری و با بهره‌گیری از مهارت‌های قضاوت آگاهانه و عادلانه در مورد چالش‌های جهانی است (لطف‌آبادی، ۱۳۸۵). بنابر این، شهروند جهانی شیوه‌ای برای درک نحوه عملکرد جهان و به هم‌پیوستگی مردم جهان به یکدیگر، شیوه‌ای برای نگرستن به برابری و عدالت اجتماعی، واقعیت‌های موجود، تفاوت‌ها و راه‌هایی که می‌توان در وضع موجود تغییر ایجاد کرد و در نهایت، شیوه عمل کردن بر اساس تفکر انتقادی، به چالش کشیدن بی‌عدالتی‌ها و تمرین حقوق شهروندی است. (بیرگام، ۲۰۱۱: ۱۶)

شهروند جهانی به فردی اطلاق می‌شود که از جهان و دنیای معاصر آگاهی کافی دارد، با نقش خود به عنوان یک شهروند آشناست و ضمن احترام به ارزش‌ها، از سطح محلی تا سطح جهانی مشارکت دارد و مشارکت او، به ابعاد اجتماعی، فرهنگی، علمی و اقتصادی و فناوری مربوط است (ایزدی؛ نقل از: منافی شرف‌آباد و زمانی، ۱۳۹۱). این فرایند از

1. Engel.
2. Brigham.



پیش به وسیله نژاد، مذهب، طبقه، جنسیت یا هویت تعیین نمی‌شود، بلکه اطلاق کلمه شهروند جهانی به فرد، عضویت او را در جامعه جهانی ترسیم می‌کند؛ عضویتی که فرد علاوه بر دارا بودن ملیت در یک جامعه، عضو جامعه انسانی و بین‌المللی بوده و جهانی می‌اندیشد. (عسکریان، ۱۳۸۵)

شهروند جهانی^۱، فردی است که دارای ذهنی جهانی بوده، از طریق کشف جهان، حس رضایت را در خود به وجود می‌آورد. شهروند جهانی می‌تواند فردی مثل من و شما باشد که دارای اشتیاق برای تجارت بین‌الملل و دارای شور و حرارت زندگی است. واژه شهروند جهانی تداعی‌کننده آگاهی جهت‌دار و هدفمند بین‌المللی است. شهروند جهانی می‌تواند از هر قسمت جهان مانند کانادا، سنگاپور، اکوادور، اروپا یا هر جای دیگر بیاید. فلسفه شهروند جهانی بر اساس بینشی است که آن، محرکی برای تجربه زندگی در کشورهای خارجی است و باعث می‌شود انسان‌ها به یکدیگر وابسته شده، با یکدیگر هم‌فکری داشته باشند؛ جهان در سطح کلی، شهروندان، فرهنگ‌ها، تاریخ‌ها، عجایب مهندسی، منابع طبیعی و حقایق شگفت‌انگیز زندگی را درک کنند و جهان را جای مهمی برای زندگی بدانند. به علاوه، شهروند جهانی خودش را با مهارت کافی که قادر باشد از این شهروندان را برجسته می‌سازد، آن است که آنان مسئولیت‌های شخصی را برای ساختن جهانی بهتر و کمک به مردم جهان قبول می‌کنند. (آکسفام، ۲۰۰۶)

به طور کلی، شهروند جهانی، نوع خاصی از شهروندی است که ریشه در عوامل فراشهروندی دارد. نوعی از شهروندی که مرز جغرافیایی نداشته، متکی بر عواملی چون: نژاد، جنسیت، طبقه اجتماعی و... است. به عنوان نمونه، رنگین‌پوستی که در آمریکا زندگی می‌کند، ممکن است تعلقات شهروندی متعلق به آفریقا را داشته باشد. عوامل جهانی چون حقوق بشر یا دموکراسی جهانی، مرجع دیگری در کنار شهروندی‌های قانونی به وجود آورده‌اند که این نوع خاص از شهروندی را شهروند فراملی نامیده‌اند. این نوع از شهروندی، اشاره به انگیزه و تمایل افراد به شهروندی سایر جوامع و فرهنگ‌ها در نقاط دیگر جهان دارد. با این نگاه ممکن است فرد یا افرادی شهروند رسمی یک کشور باشند، ولی تمایل شهروندی یا تعلق اجتماعی و فرهنگی آنها به صورت مجزا در

سایر نقاط جهان توزیع شده باشد. بدین ترتیب، شهروند جهانی شدن بدین معنی است که انسان‌ها در برابر قوانین جهانی از حقوق و وظایفی مساوی برخوردار و ظرفیت‌ها و مهارت‌های لازم را نیز برای احراز و اجرای مسئولیت‌ها و صیانت از حقوق خود داشته باشند. (سبحانی‌نژاد و منافی شرف‌آباد، ۱۳۹۰؛ منافی شرف‌آباد و همکاران، ۱۳۹۳)

ویژگی‌های شهروند جهانی را باید در سه بخش «دانش و فهم»، «ارزش و نگرش‌ها» و «مهارت‌ها» مد نظر قرار داد. دانش و فهم مفهیمی چون: عدالت و برابری اجتماعی، تنوع، جهانی‌شدن و وابستگی انسان‌ها به یکدیگر، توسعه پایدار و صلح و تضاد را در بر می‌گیرد. ارزش و نگرش‌ها نیز مفاهیم احساس هویت و عزت نفس، تعهد به عدالت اجتماعی و برابری، ارزش و احترام به تنوع، علاقه به محیط زیست و اعتقاد به نقش در ایجاد تغییر و تحول را شامل شده و در نهایت، مهارت‌ها نیز مؤلفه‌هایی چون: تفکر انتقادی، استدلال کردن، مبارزه با بی‌عدالتی و نابرابری، احترام به افراد و امور مختلف، همکاری و حل تضادها را شامل می‌شود (لاگوس، ۲۰۰۲: ۴). از دید آکسفام نیز مهارت‌های شهروند جهانی به ترتیب در حوزه شناختی، شامل عدالت و برابری اجتماعی، تنوع و گوناگونی، جهانی‌شدن و وابستگی متقابل، توسعه پایدار و صلح و تضاد؛ در حوزه نگرشی، شامل احساس هویت، احساس یکدلی، تعهد به برابری و عدالت اجتماعی، احترام و گرمی داشت تنوع و گوناگونی، توجه و دل‌مشغولی نسبت به محیط زیست، تعهد به توسعه پایدار و در نهایت، حوزه مهارتی نیز شامل تفکر انتقادی، توانایی بحث و استدلال به طور مؤثر، توانایی به چالش کشیدن بی‌عدالتی و نابرابری، احترام به افراد و اشیا و مشارکت و رفع تعارضند. (آکسفام، ۲۰۰۶)

ج) جایگاه آموزش و پرورش در تربیت شهروند جهانی

از مهم‌ترین رسالت‌ها و دلایل شکل‌گیری دستگاه تعلیم و تربیت در طول تاریخ بشری و توسعه آن به شکل کنونی، آماده‌سازی شهروندانی متعهد، فعال و خلاق بوده است. در سایه چنین برداشتی، از نظر مربیان بزرگ تعلیم و تربیت، مدرسه نه تنها مکانی جهت آماده شدن برای زندگی، بلکه جایی برای تمرین زندگی و تجربه عرصه‌های مختلف آن است. به عبارت دیگر؛ مدرسه مکانی برای یادگیری حقوق و مسئولیت‌های



شهروندی است (اگبرن و نیم‌کف؛ نقل از: توکلی، ۱۳۸۹: ۳۸۹). بر این اساس، آموزش و پرورش بیش از هر چیز وظیفه آماده کردن نسل جدید را برای جامعه امروز بر عهده دارد و هدف آن نیز این است که افرادی را که می‌خواهند در جامعه زندگی کنند، با اصول، قواعد، ارزش‌ها و هنجارهای اجتماع آشنا کند. البته نه اینکه کاملاً خود را با آن منطبق کنند، بلکه باید بتوانند به سنتز جدیدی در فرهنگ خود برسند. پس انتظار عموم از مدرسه در مرحله اول، این است که دانش‌آموزان را به گونه‌ای تربیت کند که درست در جامعه زندگی کرده، کار مناسب و ارتباط خوبی با مردم داشته باشند و نیز بتوانند مناسبت‌های اجتماعی را درست سازماندهی کنند، هنجارشکنی نکنند و اینها در یک مفهوم عمده، همان «شهروندی» است که مورد غفلت قرار گرفته است (فتحی و اجارگاه و واحد چوکده، ۱۳۸۸). در واقع؛ آموزش و پرورش مسئول آموزش و انتقال ارزش‌هایی نظیر تساهل، تسامح، احترام به حقیقت، عدالت و شأن انسانی است تا بتواند وجود خود را توجیه و بقای جامعه را تضمین کند. به علاوه از این رفتارها برای جهت‌دهی به رفتار سیاسی استفاده می‌شود. یادگیری این نوع ارزش‌ها در مدرسه، محدود و منحصر به برنامه‌های اجباری تعلیمات اجتماعی و مدنی نیست. دانش‌آموزان این ارزش‌ها را از سازمان مدرسه، نحوه تدریس، نحوه اداره مدرسه و فضای اجتماعی آن فرا می‌گیرند. در خصوص بحث تأثیر مدرسه بر نگرش‌ها و آرا و رفتارهای سیاسی باید به دو نوع تأثیر انتقال مستقیم ارزش‌ها و هنجارها از طریق کتب درسی و نظرات سیاسی معلمان و نیز انتقال غیر مستقیم ارزش‌ها، هنجارها و نگرش‌ها از طریق تعمیم نتایج ناشی از ماهیت ساختار اقتدار در مدرسه توجه کرد. (شارع‌پور، ۱۳۸۷: ۳۲۱)

دانش‌آموزان به عنوان شهروندان جامعه جهانی، بایستی درک عمیقی از نیاز به فعالیت و تصمیم‌گیری برای کمک به حل مشکلات جهانی را به دست آورند. آنها نیازمند مشارکت به روش‌هایی‌اند که دموکراسی را تقویت کرده، برابری و عدالت اجتماعی را در جوامع، فرهنگ‌های آنها و در جهان توسعه دهد. (بانکر، ۲۰۰۸). مدارس باید به دانش‌آموزان در جهت فهم هویت‌های ملی، محلی و جهانی کمک کنند (بانکر، ۲۰۰۴). این شناخت هویت‌ها به نوعی در تعامل با هم هستند که هر یک باید به نوعی شناخته و ارزش‌گذاری شوند؛ به صورت عمومی، بیان و متفکرانه در مدارس بررسی شوند. دانش‌آموزان باید

تشویق شوند که به صورت انتقادی شناخت هویت‌ها و تعهدات خود را بررسی کرده، از روش‌های پیچیده ارتباط آنها با هم و نحوه شکل‌گیری آنها آگاهی یابند. بنابر این، تربیت شهروند جهانی باید به دانش‌آموزان در جهت توسعه یک هویت و وابستگی به اجتماع جهانی و ارتباط انسانی با مردم در سراسر جهان کمک کند. هویت‌های جهانی، ارتباطات و تعهدات، نوعی جهان‌شهرگرایی^۱ (اعتقاد به لزوم حسن تفاهم و احترام متقابل بین کلیه اقوام و ملل در سراسر جهان) را ایجاد می‌کند. (ناسبوم، ۲، ۲۰۰۲)

د) نمودهای شاخص تربیت شهروند جهانی در مدرسه

همان‌طور که اذعان شد، آموزش و پرورش باید دانش‌آموزان را نه فقط برای زندگی در جامعه خود و درونی کردن ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی، بلکه برای زندگی در جامعه جهانی تربیت کند؛ شهروندانی که تنها متعلق به جامعه، شهر و روستای خود نبوده و برای تداوم زندگی می‌توانند با شهروندان جوامع دیگر تعامل داشته باشند. بنابر این، زمانی دستگاه تعلیم و تربیت در رسیدن به اهداف و رسالت‌های خود موفق خواهد بود که بتواند شهروندانی آگاه، مسئول و خلاق تربیت کند و این امر جز از طریق تربیت شهروندی مطلوب و ارتقای فرهنگ شهروندی در قالب فراهم کردن زمینه ایفای نقش برای دانش‌آموزان در نمودهای شهروندی قابل اجرا در مدرسه میسر نخواهد شد. در راستای احراز ویژگی‌های شهروند جهانی، مدرسه باید مکانی برای تدارک فرصت‌های لازم و مناسب برای تجربه و تمرین در عرصه‌های مختلف زندگی باشد تا از این رهگذر، زمینه‌های لازم برای برطرف کردن نیازهای فردی، خانوادگی و اجتماعی دانش‌آموزان فراهم آید (منافی شرف‌آباد و مهدوی‌خواه، ۱۳۹۱). تربیت شهروندی جهانی، دانش‌آموزان را در توسعه دانش، مهارت‌ها و ارزش‌های مورد نیاز برای تأمین امنیت عادلانه و سازگار با محیط زیست جهان و استعدادهای بالقوه آن توانا می‌سازد. همچنین، کودکان و نوجوانان را به مراقبت از سیاره زمین و توسعه همدلی و نگرانی‌های فعال تشویق می‌کند (هوگرت، ۲، ۲۰۰۶). بر این اساس، شایسته است آموزش و پرورش، خود زندگی و نمونه و الگویی کوچک از جامعه باشد و در آن دانش‌آموزان در عرصه‌های مختلفی چون: حرفه، دین، سیاست، فرهنگ، علم

1. Cosmopolitanism.
2. Nussbaum.
3. Hughes.



و فناوری، خانواده، بهداشت و محیط زیست، ارتباطات و مانند آن به یادگیری بپردازند. امروزه دستگاه آموزش و پرورش بر خلاف گذشته که تنها یک وظیفه داشت و آن تربیت و نهادینه کردن افراد متعلق به یک کشور بود، از وظیفه حساس دیگری در قبال جامعه جهانی نیز برخوردار شده و آن تبدیل دانش آموز به شهروندی جهانی است؛ شهروندی که متعلق به جامعه بین الملل در حال شدن است. (منافی شرف آباد و مهدوی خواه، ۱۳۹۱)

در این راستا، مدرسه به عنوان عنصری از آموزش و پرورش، در جوامع امروزی به عنوان حیاتی ترین دستگاه فرهنگی در تربیت شهروند جهانی به حساب می آید؛ چرا که در پرتو آموزش های مدرسه ای است که شاکله شخصیتی و رفتاری دانش آموزان شکل می گیرد. بر پایه آموزش های رسمی و غیر رسمی مدرسه ای است که نظم و انضباط اجتماعی حالت نهادی به خود می گیرد و عامه مردم به طرف فرهنگ ترقی و توسعه حرکت می کنند. سرنوشت انسان در کلاس درس شکل می گیرد. بنابر این، مدرسه کودکان را برای دنیای بیرون از کلاس درس که دائماً در حال تغییر و چالش است، آماده می سازد تا آنها به عنوان رهبران فردا بتوانند با چالش های قرن بیست و یکم مقابله کنند (منافی شرف آباد و همکاران، ۱۳۹۳). چنین مفروض است که هدف از مدرسه رفتن، بالا بردن رفاه و آرامش بشری است. رفاه بشری اگر ناظر به ارزش های اصلی مانند بقا، تندرستی، شادابی، دوستی، کمک به دیگران، آگاهی و آزادی باشد، به معنای مناسبات عادلانه در زندگی تعریف می شود. کلیو بک^۱ بر این عقیده است که مدرسه بهتر می تواند نقش ویژه خود را در نیل به تحقق رفاه بشری، در صورت تأکید طور گسترده بر آموزش شخصی و اجتماعی، ایفا کند؛ در حالی که در مدرسه اصول سنتی نظیر سوادآموزی، دانش علمی و غیره طرف توجه واقع می شود، مدرسه باید توجه بیشتری به زمینه ارزش ها، فرهنگ، مذهب، سیاست، اقتصاد و اکولوژی مبذول کند.

در راهبردهایی که برای رسیدن به اهداف مذکور ارائه شده اند، بر گنجانیدن ارزش ها در برنامه های درسی تأکید شده است. این راهبردها مبتنی بر نظریه ای است که مدرسه را به عنوان ارگانیسمی اجتماعی و فرهنگی مورد توجه قرار می دهد: افراد بشر مخلوقاتی اجتماعی اند و برای بقا و پیشرفت در محیط اجتماعی، که در آن افراد یکدیگر را مورد حمایت قرار می دهند، به طور مستقل زندگی می کنند. هر مدرسه

1. Clive Beck.

ویژگی‌ها و رفتارهای خاص خود را دارا بوده و واجد فرهنگی معین و نیز واجد الگویی قدرتمند برای توسعه جامعه‌ای است که در آن وجود دارد. مدارس همچون جامعه، بر رفتارها و واکنش‌های متقابل، مشترک و متبادل متکی‌اند. رفتار هر فرد نسبت به دیگران نتیجه اصلی یک سامانه آموزشی است. مدارس باید وظایف تربیتی را خود به انجام برسانند و برای ارتقای توانایی‌های دانش‌آموزان، از جنبه‌های شخصی و اجتماعی، تلاش کنند؛ به طوری که قادر به تعمیم تجربیات مدرسه‌ای خود در سطح جامعه باشند. (ذکاوتی قراگزلو، ۱۳۸۱: ۶۷-۶۶)

برای تحقق رسالت مذکور، مدرسه به عنوان نمونه کوچکی از جامعه و در بر گیرنده بخشی از نقش‌آفرینان آینده جامعه، نقش‌های زیادی از جامعه را در دل خود نهفته دارد. این نقش‌ها به مثابه نمونه‌های تربیت شهروند جهانی قابل اجرا در مدرسه، فرصتی مناسب و در عین حال تمرینی کم‌خطر و پرثمر برای نقش‌آفرینی آینده دانش‌آموزان خلق می‌کند؛ نمونه‌های شهروندی که نمونه‌های واقعی آن در جامعه موجود است و دانش‌آموز بر حسب علاقه، توانایی، پیشینه شغلی خانوادگی و غیره در این نموده‌ها نقش‌آفرینی می‌کند و با وظایف و حقوق خود در آن نقش و همچنین سایر نقش‌های موجود در جامعه جهانی آشنا می‌شود.

۱. پزشک مدرسه

برای ایجاد جامعه‌ای مترقی در عرصه جهانی، نیاز به شهروندانی سالم داریم. بدون داشتن سلامتی و تندرستی در جامعه، از داشتن شهروندانی سالم، فعال و اندیشمند محروم خواهیم بود. برای حفظ سرمایه‌های اجتماعی و تربیت شهروندانی فعال و پویا، توجه به مسئله سلامت تن و روان باید در اولویت‌های جامعه قرار گیرد تا از این طریق بتوان به اهداف توسعه پایدار در راستای تأمین بالاترین سطح سلامت جسمی، روانی، اجتماعی و معنوی کودکان و نوجوانان به عنوان ضرورت و اولویت برنامه‌های توسعه دست یافت. بعد از خانواده، مدرسه مهم‌ترین نقش را در سلامت کودکان و نوجوانان دارد. با توجه به اینکه پایه‌گذاری رفتارهای بهداشتی و سبک زندگی در این سنین صورت می‌گیرد، همچنین این گروه سنی جزء مهم‌ترین گروه‌های در معرض خطر حوادث و سوانح‌اند، لازم است متولیان تعلیم و تربیت با نگاهی بلندمدت، برای داشتن جامعه‌ای سالم به سلامت دانش‌آموزان در محیط مدرسه توجه کنند و در این جامعه کوچک،



پایه‌گذار فرهنگ‌های صحیح سلامتی باشند.

یکی از بهترین راه‌های آموزش مهارت‌های سلامتی به دانش‌آموزان، سپردن نقش «پزشک خانواده» به آنها و انتقال مطالب از طریق آنان به سایر فراگیران است. بدین ترتیب که با توجه به علایق و دانش زمینه دانش‌آموزان، یک یا چند نفر از آنان به عنوان پزشک یا پزشکان مدرسه انتخاب و به سایرین معرفی می‌شوند و مسئولیت تأمین سلامت، نظارت، درمان و گسترش آگاهی دانش‌آموزان در زمینه سلامت و امور بهداشتی به دانش‌آموز سپرده می‌شود و از این طریق، آنان با یکی از نقش‌های واقعی موجود در جامعه آشنا خواهند شد. به علاوه، دانش‌آموزان در مدرسه با پوشیدن لباس پزشکی و قرار گرفتن در مقام پزشک مدرسه، ضمن ایفای نقش واقعی در امور مربوط، تعریفی به دست می‌دهند که یک پزشک به عنوان شهروند چه حقوق و وظایفی در قبال بیماران و سایر شهروندان دارد و سایر شهروندان را نیز نسبت به حقوق خود در برابر پزشک مطلع می‌کنند. عوامل آموزشگاه می‌توانند با ایجاد بستر ارتباطی بین مدرسه و مراکز درمانی، ضمن کمک به دانش‌آموز یا دانش‌آموزان علاقه‌مند به ایفای نقش پزشک مدرسه، وضعیت سلامت دانش‌آموزان را بهبود بخشند.

۲. قاضی مدرسه

اجرای عدالت و برقراری مساوات به عنوان یکی از حقوق شهروندان، از جمله مهارت‌های لازم دانش‌آموزان به عنوان شهروندان جامعه است. با توجه به وجود افکار و آرای مختلف در محیط مدرسه، زمینه لازم برای شکل‌گیری یکی دیگر از نقش‌های واقعی جامعه برای برقراری عدالت و مساوات بین اعضای این جامعه کوچک فراهم می‌شود. قرار گرفتن در مقام یک قاضی برای دانش‌آموزان علاقه‌مند، می‌تواند ضمن کسب تجربه‌ای گران‌سنگ برای خود دانش‌آموز، سایر دانش‌آموزان را نسبت به شرح وظایف قاضی و مجریان برقراری عدالت آشنا کند. همچنین دانش‌آموز به این سطح از آگاهی می‌رسد که باید استیفای حق و حقوق تضییع شده و اجرای عدالت را به قاضی متخصص واگذار کند.

از جمله کمک‌هایی که عوامل آموزشگاه در راستای اجرای بهتر این نقش در آموزشگاه می‌توانند به دانش‌آموزان داشته باشند، این است که با انعقاد تفاهم‌نامه‌ای مشترک بین مدرسه و سازمان‌های قضایی، زمینه ارتباط قاضی مدرسه را با این نهادها و



نیز آشنایی او با ابعاد واقعی و مشکلات فراروی کار قضاوت را فراهم کنند. دانش‌آموز یا دانش‌آموزانی که به عنوان قاضی مدرسه ایفای نقش می‌کنند، با تجاربی که از تعامل با سازمان‌های قضایی کسب کرده‌اند، می‌توانند با تشکیل گروه قضاوت، متشکل از یک نفر قاضی، وکیل، منشی دادگاه و غیره، مسئولیت حل اختلافات جزئی بین دانش‌آموزان را در محیط مدرسه بر عهده گیرند.

۳. مدیر مدرسه

از دیگر نمودهای شاخص تربیت شهروندی در مدرسه، ایفای نقش «مدیر مدرسه» است. مدیر مدرسه بودن، موقعیتی را فراهم می‌سازد که دانش‌آموزان علاقه‌مند به این نقش، در برهه‌های مشخصی از سال تحصیلی و با راهنمایی معلمان و مدیر مدرسه، خود را در نقش مدیر دانسته، برای مدتی هر چند کوتاه، خود را مدیر یک مجموعه دانسته و توانایی خود را محک زده و تجربه با ارزشی را کسب کنند و در کنار آن با شرح وظایف و حقوق یک مدیر آشنا شوند. این طرح در مدارس بسیاری از کشورها در طول سال تحصیلی اجرا شده و می‌شود.

۴. فروشنده مدرسه

گسترش رو به رشد جوامع بشری بر اهمیت علم اقتصاد و مسائل مربوط به آن افزوده است؛ به گونه‌ای که اگر افراد جامعه درک درستی از آداب و رسوم و فرهنگ اقتصادی نداشته باشند، جامعه به زودی با مشکلات و ناهنجاری‌های عدیده‌ای روبه‌رو خواهد شد. از همین رو، ایجاد زمینه ایفای نقش «فروشنده مدرسه» به عنوان نمادی از نقش‌های متعدد اقتصادی موجود در جامعه، می‌تواند ضمن فراهم کردن موقعیت آزمایشی کسب تجربه در این زمینه برای دانش‌آموزان، خود ایفاگر نقش و سایرین را با آداب و احکام اصول اقتصادی در جامعه آشنا کند. بدین طریق می‌توان به داشتن نظام با ثبات اقتصادی، توسعه پایدار و حل شدن بسیاری از معضلات مرتبط امیدوار بود. تصمیم‌گیرندگان مدرسه با ایجاد زمینه تعامل کسانی که در نقش فروشنده مدرسه ایفای نقش می‌کنند با بنگاه‌های فروش مواد غذایی و بورس‌ها، به دانش‌آموزان فرصت می‌دهند با دنیای واقعی مالی و اقتصادی جامعه آشنا شوند. فروشنندگان مدرسه می‌توانند ضمن خرید مایحتاج و ملزومات مورد نیاز دانش‌آموزان در محیط مدرسه، به آنان در خرید و فروش سایر موارد مشاوره بدهند.



۵. روحانی مدرسه

دین و مذهب به عنوان رکن اساسی و لازم زندگی، همیشه همراه بشر و راهگشای او در تأمین آرامش درونی و فطری اش بوده است. در حقیقت؛ خصیصه واقعاً برجسته و سرآمد تمامی طول تاریخ بشر، همان دین اوست. جامعه‌ای که به دین پایبند نباشد، واقع‌بینی و روشنفکری را از دست می‌دهد و عمر گرانیماً خود را در گمراهی و ظاهر‌بینی و غفلت می‌گذراند، دچار زشتی اخلاق و پستی کردار می‌شود و علاوه بر آن، شهروندان چنین جامعه‌ای به سعادت ابدی و کمال نهایی خود نمی‌رسند. اهمیت دین و مباحث دینی لازم می‌دارد که آموزش و پرورش بنا بر رسالت تربیتی و انسان‌ساز خود، زمینه آگاهی هر چه بیشتر دانش‌آموزان را با مسائل دینی فراهم کند. در همین راستا و به منظور فعال شدن دانش‌آموزان در زمینه شناسایی، شناساندن و پیاده‌سازی ابعاد مختلف دینی در مسائل زندگی اجتماعی برای خود و دیگران، طراحی نقش «روحانی مدرسه» پیشنهاد می‌شود تا از این طریق، دانش‌آموزان علاقه‌مند به موضوعات دینی با قبول این نقش و پذیرش مسئولیت‌های لازم، به توانمندسازی و افزایش آگاهی خود در زمینه مباحث دینی اهتمام ورزند و هم به عنوان یک شهروند، نقشی از نقش‌های واقعی و مهم جامعه را تمرین کرده باشند و هم دانش دینی خود را تقویت کنند. روحانی مدرسه مسئولیت اجرای فعالیت‌هایی چون: ارائه آموزش‌های لازم مذهبی و دینی به دانش‌آموزان، پاسخ به سؤالات و پرسش‌های دینی دانش‌آموزان، زمینه‌سازی برای برگزاری مراسم و برنامه‌های دینی، پیاده کردن احکام اسلامی در مدرسه و سایر موارد مربوط به امور مذهبی را بر عهده خواهد داشت.

۶. شورای مدرسه

تشکیل شورای مدرسه یکی دیگر از زمینه‌های تربیت شهروندی در مدرسه است که دانش‌آموزان از این رهگذر، مشارکت در اداره امور مدرسه را یاد می‌گیرند. فرایند ثبت نام و گزینش نامزدهای شورای دانش‌آموزی، تبلیغات نامزدها، اجرای انتخابات، نتایج انتخابات و غیره، نمونه بسیار مناسبی برای تمرین مشارکت در امور اجتماعی و حضور در صحنه‌های سیاسی کشور است. علاوه بر این، دانش‌آموزان به خوبی با کارکرد و وظایف شوراها آشنا می‌شوند. برای اینکه این نقش به صورت واقعی و متناسب با اهداف آن در



مدارس اجرا شود، ضرورت دارد مدیر و معلمان با اعتقاد و باور به اهمیت این نقش در تربیت سیاسی و افزایش آگاهی دانش‌آموزان، به آنان در تصمیم‌گیری‌های اساسی و مهم مدرسه که مربوط به دانش‌آموزان است، فرصت اظهار نظر بدهند.

۷. پلیس مدرسه

از دیگر نمودهای شاخص تربیت شهروندی در مدرسه، ایفای نقش «پلیس مدرسه» است. دانش‌آموزانی که نقش پلیس مدرسه را بر عهده می‌گیرند، می‌توانند با آموزش مسائل حقوقی و شهروندی به دانش‌آموزان و برقراری ارتباط مؤثر با مسئولان مدرسه، معلمان، کارکنان، دانش‌آموزان و خانواده‌های آنان و آگاهی‌بخشی و رسیدگی به مسائل انضباطی دانش‌آموزان، نقش مؤثری در رعایت قوانین و مقررات توسط دانش‌آموزان، حل و فصل مجادلات دانش‌آموزان، اجرای برنامه‌های پیشگیری از وقوع جرم و خشونت و به طور کلی برقراری امنیت عمومی در مدرسه داشته باشند. از این رو، آنها با تسهیل روند برقراری امنیت در مدرسه نقش بسزایی در بهبود محیط اجتماعی ایفا خواهند کرد. به علاوه، مأموران پلیس مدرسه با مشارکت فعال در مسائل انضباطی دانش‌آموزان، می‌توانند کاستی‌های مربوط به برقراری امنیت و نظم در مدرسه را به مدیر، ناظم یا سایر مسئولان تربیتی مدرسه گزارش کنند و اصول رفتارهای شایسته و عواقب بروز رفتارهای ناشایست و نابهنجار را به دانش‌آموزان تذکر کنند. آنها به مثابه قانون‌مداران، با انجام تعاملات رسمی و غیر رسمی با دانش‌آموزان و کارکنان مدرسه و نیز با اجرای قوانین و مقررات، این نقش را به خوبی ایفا خواهند کرد. در چنین شرایطی، به مرور به دلیل شناخت رفتارهای شایسته و ناشایسته (درست و نادرست) و در نتیجه، اکتساب هنجارهای رفتاری مطلوب توسط دانش‌آموزان، مسائلی چون: جرم و خشونت، بی‌نظمی، سرقت، خرابکاری و رفتارهای مشابه آن در محیط مدرسه به ندرت اتفاق خواهد یافت.

۸. شهردار مدرسه

جامعه از تعدادی نهاد و مؤسسات کاملاً پیوسته به یکدیگر تشکیل شده است؛ بدین جهت، مدرسه را از بقیه نهادها و ارکان جامعه متمایز ندانسته‌اند. مدرسه نهادی است که شکل سازمانی خود را دارد، ضمن اینکه خود نیز نوعی جامعه است. دانش‌آموزان لازم است به درک مناسبات عمیق اجتماعی نایل شوند و چگونگی مشارکت در امور



جامعه خود را بیاموزند تا انسان‌هایی شوند که بتوانند در چارچوب روابط اجتماعی به اهداف خویش برسند. بر همین اساس، باید زمینه رویارویی فعال دانش‌آموزان را به عنوان شهروندان جامعه جهانی، با محیط اجتماعی فراهم کرده، به صورت عملی تجربیاتی در این روند عرضه کنند. از جمله فرصت‌های مناسب اجرایی کردن این وظیفه توسط مدارس، فراهم کردن زمینه اجرای نقش «شهردار مدرسه» توسط دانش‌آموزان است. بدین صورت که عوامل اجرایی مدرسه با برگزاری انتخابات از بین افراد علاقه‌مند، یک نفر را به عنوان شهردار مدرسه انتخاب می‌کنند تا او به کمک گروهی از دوستان خود که تحت عنوان شهرداری مدرسه فعالیت خواهند کرد، امور مربوط به حفظ محیط زیست، امکانات بهداشتی، امکانات ورزشی، امور فرهنگی و اجتماعی، ترافیک و حمل و نقل و مسائل ایمنی تحصیلی و پرورشی و ایجاد فضای سبز مطلوب را بر عهده بگیرند. ایفای چنین نقش بزرگی در کنار فوایدی که برای آبادانی و نشاط مدارس دارد، تحولی عمیق در شخصیت دانش‌آموز به وجود می‌آورد و او را به عنوان شهروندی آگاه به وظایف سازمان شهرداری‌ها و حقوق متقابل خود، برای مسئولیت‌پذیری و روحیه مشارکت‌جویانه بیشتر در سطح مدیریت شهری و ایجاد روحیه مسئولانه نسبت به زندگی آماده می‌سازد.

۹. مشاور مدرسه

وظیفه دستگاه آموزش و پرورش، در آماده کردن دانش‌آموزانی که سرمایه انسانی فردا تلقی می‌شوند، برای مواجهه و سازگاری با مقتضیات قرن بیست و یکم که از حساسیت ویژه‌ای برخوردار است، بسیار حساس و سنگین است. اضطراب، افسردگی، سوء مصرف مواد مخدر، رفتارهای نابهنجار، مشکلات تحصیلی و گرایش ارتباط با جنس مخالف، از عمده‌ترین مشکلات روانی-اجتماعی دانش‌آموزان است که لازم می‌دارد عوامل مدرسه زمینه ایجاد و تقویت ایفای نقش «مشاور مدرسه» توسط یک یا چند نفر از دانش‌آموزانی که ضمن داشتن علاقه، مهارت‌های مقدماتی لازم را نیز دارند، فراهم کند. دانش‌آموزی که در نقش مشاور مدرسه ایفای نقش می‌کند، با امتیازات خاصی که نسبت به معلم مشاوره مدرسه دارد، از جمله هم‌سن و هم‌فکر بودن با دانش‌آموزان، می‌تواند با آگاهی از ارتباط تنگاتنگ مشکلات تحصیلی با زمینه‌های روانی-اجتماعی دانش‌آموزان، با استفاده از متون و روش‌های راهنمایی و مشاوره از طریق شیوه‌های



مختلف فردی، گروهی و خانوادگی به دانش‌آموزان کمک کند تا با بررسی همه‌جانبه مشکل بتوانند راه حل یا راه‌حل‌های مناسب را انتخاب و برای اجرای آنها برنامه‌ریزی کنند و در نهایت، عملکرد دانش‌آموزان در ابعاد مختلف بهبود یابد.

از سایر نموده‌هایی که زمینه تربیت شهروند مطلوب را در محیط آموزش و پرورش فراهم می‌سازد، می‌توان به: روان‌شناس مدرسه، جامعه‌شناس مدرسه، فیلسوف مدرسه و غیره اشاره کرد. در نهایت، نتیجه‌اجرائی کردن این نموده‌های تربیت شهروند جهانی در مدرسه را می‌توان در موارد ذیل خلاصه کرد:

- تقویت وجدان کاری و گسترش و عمق‌پذیری اجتماعی در تمام پهنه‌های زندگی.
- تقویت مهارت‌های اجتماعی در قدرت‌سازی با دیگران.
- تقویت روح همکاری، همدلی، نועدوستی، گذشت، فداکاری و همزیستی.
- ایجاد حسن احترام به خود، دیگران و تحمل عقاید دیگران.
- شناخت اصول، قانون‌مندی‌ها و تبعیت از آنها در هنگام برخوردهای فردی و اجتماعی.

- گسترش همیاری درسی و تحصیل از طریق گروه‌های دانش‌آموزی.

- تمرین نقش‌پذیری، مسئولیت‌پذیری و تن‌دادن به کارهای جمعی و تعاون برای پیشبرد اهداف تربیتی.

- تمرین مشارکت جمعی، تصمیم‌گیری جمعی و مشخصه‌های آن.

- رفع عوارض روانی-اجتماعی در فرایند تعاملات بین فردی؛ مانند انزواجویی، رقابت‌های تخریب‌کننده و ترس‌های اجتماعی.

ه) الگوی کارآمد تربیت شهروند جهانی در بستر نظام آموزش و پرورش

الگوی کارآمد تربیت شهروند جهانی در بستر آموزش و پرورش، متناسب با حیطه‌های سه‌گانه شناختی، نگرشی و مهارتی، بر مبنای مؤلفه‌ها، نمودها، مشخصه‌ها و راهکارها، در جداول ۱ تا ۳ خلاصه شده است. در این الگو ابتدا به مؤلفه‌های تربیت شهروند جهانی متناسب با هر یک از حوزه‌های سه‌گانه شناختی، نگرشی و مهارتی پرداخته و به اقتضای هر یک از این مؤلفه‌ها، نمودهای شاخص ارائه شده است. افزون بر این، برای روشن شدن ماهیت نمودها، به مشخصه‌ها پرداخته و در نهایت برای هر یک از این نمودها،



راهکارهایی ارائه شده است.

این الگو با الگوی تربیت شهروند ملی تفاوت‌هایی دارد که ناشی از تفاوت اهداف بنیادین شهروند جهانی با شهروند ملی است. هدف اساسی تربیت شهروند ملی، انتقال مجموعه‌ای از دانش‌ها، ارزش‌ها و جهت‌گیری‌های رفتاری ضروری برای دوام و رفاه جامعه، به شهروندان جامعه است. از این رو، ناظر به برخورداری از حقوق، وظایف و تکالیف، مسئولیت‌ها، تعهدات اخلاقی، سیاسی و اجتماعی به همراه احساس تعلق، عضویت و هویت اجتماعی فراگیر برای مشارکت جدی در جامعه توأم با بهره‌مندی یکسان و عادلانه از امتیازات، مزایا و منافع جامعه فارغ از تعلقات قومی، نژادی، طبقاتی، اقتصادی، فرهنگی و مذهبی می‌باشد و تأکید عمده در آن، این است که کودکان، نوجوانان و جوانان را به عنوان شهروندان به گونه‌ای تربیت کند که در جامعه مشارکت کنند، با حقوق خود آشنا شوند و به وظایف خود در قبال جامعه عمل کنند. در حالی که در شهروند جهانی، هدف، تربیت شهروندانی است که دارای نگرش جهانی و دموکراتیک بوده و از حس ایفای نقش در یک جهان وسیع‌تر برخوردار باشند، به تفاوت و گوناگونی‌ها احترام گذاشته و مسئولیت‌پذیر نسبت به آینده جهان از ابعاد مختلف باشند و در نهایت، شهروندان، وابستگی و به هم‌پیوستگی همه مردم جهان به یکدیگر را درک کرده، خود را مسئول می‌دانند تا متعهدانه و بشردوستانه بر اساس ملاحظات محلی، ملی و جهانی در مقابل چالش‌های جهان پیرامون همچون: ظلم‌ها، بی‌عدالتی‌ها و نابرابری‌های اجتماعی بایستند. در حقیقت؛ هدف در شهروندی جهانی، تربیت شهروندانی با ارزش‌های جهان‌شمول انسانی است که در مناسبات جهانی متکی بر دانش و فهم مسائل جهانی، تفاهم و صلح‌جویی و احترام و منافع متقابل و ارزش‌های مربوط به عدالت و برابری اجتماعی در میان جوامع بشری، مشارکت فعالانه و خیرخواهانه‌ای دارند. لذا الگوی تربیت شهروند جهانی علاوه بر اینکه در برگیرنده مختصات تربیت شهروند ملی است، موارد و ابعاد وسیع‌تری را به فراخور گسترده شدن جهان و ارزش‌های جهان‌شمول انسانی شامل می‌شود. با توجه به اینکه مؤلفه‌های بنیادین شهروند جهانی در سه حوزه کلی دانش‌ها، نگرش‌ها و مهارت‌ها طبقه‌بندی می‌شود، در ادامه به ارائه الگوی تربیت شهروندی متناسب در سه حیطه ذکر شده پرداخته می‌شود.

جدول ۱: الگوی تربیت شهروند جهانی در نظام آموزش و پرورش متناسب با حیطه شناختی (منافی شرف آباد و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۳۸-۲۳۶)

مؤلفه‌ها	نمودها	مشخصه‌ها	راهکارها
آموزش درباره محیطزیست	شهردار مدرسه (پارکبان مدرسه)	ناظر و حافظ فضای سبز و امکانات محیطی و فیزیکی مدرسه	- برقراری تعامل با سازمان شهرداری محله و شهر - تشکیل گروه محیطبان مدرسه - تبیین اهمیت فضای سبز برای هم‌مدرسه‌ای‌ها از طریق تعامل چهره به چهره و بروشورهای آگاهی‌بخش
سواد سلامت	پزشک مدرسه (بهداشت‌یار مدرسه)	ناظر بر سلامت دانش‌آموزان و توسعه‌دهنده فرهنگ سلامت در مدرسه	- برقراری تعامل با مرکز بهداشتی شهر - ایجاد گروه بهداشت‌یاران مدرسه - آشناسازی دانش‌آموزان با بیماریها و عوامل ایجاد بیماریها - معرفی دانش‌آموزان دچار بیماری به مراکز درمانی
آموزش چند فرهنگی	جامعه‌شناس مدرسه	محقق و پژوهشگر در زمینه مطالعه فرهنگ‌های مختلف موجود بین دانش‌آموزان. مسئول برقراری ارتباط و حل تعارضات بین فرهنگ‌های مختلف دانش‌آموزان	- شناخت فرهنگ‌های موجود بین دانش‌آموزان از طریق تعامل چهره به چهره با دانش‌آموزان و عوامل مدرسه - مطالعه و بررسی منابع علمی برای شناخت هر چه بیشتر فرهنگ‌ها و تشویق فعالیت‌های بین فرهنگی در میان دانش‌آموزان - برگزاری جلسات هم‌اندیشی گروهی و فردی در راستای معرفی فرهنگ‌های مختلف به منظور ایجاد فضای احترام‌گذاری به چندفرهنگی در مدرسه
آموزش برای توسعه پایدار	برنامه‌ریز مدرسه	منتقد، پژوهشگر و برنامه‌ریز در رابطه با وضعیت کنونی و مطلوب مدرسه در راستای تحقق اهداف مندرج در سند چشم‌انداز آموزشی و پرورشی نظام تعلیم و تربیت به منظور دستیابی به توسعه پایدار و همه‌جانبه در مدرسه	- مطالعه سند چشم‌انداز آموزشی پرورشی بیست ساله نظام تعلیم و تربیت و مدرسه - مطالعه اسناد موجود در مدرسه - استفاده از نظرات و تجارب معلمان و دانش‌آموزان - شناخت وضعیت موجود و برنامه‌ریزی برای رسیدن به وضعیت مطلوب بر اساس قابلیت‌ها و رفع کاستی‌ها
آموزش الکترونیک	فناور مدرسه	مسئول تأمین، گسترش و آموزش امکانات فناورانه اطاعات و ارتباطات موجود در جهان به منظور تسریع و بهبود کیفیت آموزش و پرورش مدرسه	- مطالعه و شناسایی امکانات فناورانه جدید و مفید برای محیط مدرسه - رایزنی با عوامل آموزشگاه برای تأمین امکانات فناورانه - آموزش نحوه استفاده درست از امکانات فناورانه مدرسه - زمینه‌سازی برای کاربردی امکانات فناورانه در کلاس‌های درس و فضای مدرسه
آموزش فلسفه	معلم مدرسه	مسئول حل مسائل و مشکلات دانش‌آموزان از طریق موشکافی ابعاد مسئله و پاسخگویی به سوالات طرح شده با تلاش در جهت برانگیختن قوه تفکر و تعقل دانش‌آموزان	- آموزش شیوه‌های تفکر، حل مسئله و مهارت‌های پژوهش به دانش‌آموزان متناسب با سن تقویمی و رشد شناختی آنها - ایجاد کانون دانش‌آموزان مستعد و خلاق به منظور بهره‌گیری از توانمندیهای علمی و خلاقانه این گروه در کمک به دانش‌آموزان دارای مسائل و مشکلات آموزشی و پرورشی - فراهم کردن زمینه‌های تفکر خلاق بین دانش‌آموزان از طریق ایجاد تغییر در شیوه‌های تدریس، فضای فیزیکی کلاس درس و غیره
آموزش حقوق بشر	قاضی مدرسه	مسئول نظارت بر مسائل حقوقی و مدنی دانش‌آموزان در مدرسه و مجری آموزش و اجرای عدالت در موارد مذکور	- برقراری تعامل با سازمان‌های قضایی شهر - مطالعه و شناخت حقوق متقابل دانش‌آموزان و معلمان - نسبت به یکدیگر و نسبت به اعضای جامعه - آموزش حقوق شهروندی به دانش‌آموزان - اجرای عدالت در موارد مورد اختلاف و احقاق حقوق صاحبان حق
یادگیری مادام‌العمر	کتابدار مدرسه	مسئول توسعه و ترویج فرهنگ کتابخوانی در مدرسه	- برقراری تعامل با کتابخانه‌های شهر - ایجاد گروه کتابیاران مدرسه - شناسایی کتاب‌های مورد نیاز دانش‌آموزان و تأمین آنها - آموزش نحوه مطالعه صحیح و ترغیب دانش‌آموزان به مطالعه و انس بیشتر با کتاب از طریق برگزاری مسابقات علمی و فرهنگی



جدول ۲: الگوی تربیت شهروند جهانی در نظام آموزش و پرورش متناسب با حیطه نگرشی (همان: ۲۴۰-۲۳۸)

مؤلفه‌ها	نمودها	مشخصه‌ها	راهکارها
آموزش صلح	پلیس مدرسه	مسئول تأمین امنیت جانی و مالی دانش‌آموزان در محیط مدرسه و مجری آموزش فرهنگ نظم و امنیت در دانش‌آموزان	<ul style="list-style-type: none"> - برقراری تعامل با سازمان‌های نظامی و انتظامی - ایجاد گروه همیار پلیس در مدرسه - برگزاری جلسات آموزشی برای دانش‌آموزان با دعوت از نماینده نیروهای نظامی و انتظامی - آشناسازی دانش‌آموزان با مجازات‌های قانونی مبارزه با افراد قانون‌شکن - ترغیب دانش‌آموزان به تفحص درباره اقدامات احتمالی به منظور اجتناب از اختلاف و خشونت
تربیت دینی	روحانی مدرسه	مسئول آموزش، گسترش و تعمیق بینش و فرهنگ دینی در دانش‌آموزان	<ul style="list-style-type: none"> - برقراری تعامل با ارگان‌های فرهنگی - مذهبی و روحانیون شهر - تدارک گفت‌وگوها و جلسات پرسش و پاسخ دینی با دعوت از روحانیون - آشناسازی دانش‌آموزان با ابعاد و برکات مذهب و تأثیر آن بر زندگی فردی و اجتماعی
عدالت و برابری اجتماعی	قاضی مدرسه	مسئول نظارت بر مسائل حقوقی و مدنی دانش‌آموزان در مدرسه و مجری آموزش و اجرای عدالت در موارد مذکور	<ul style="list-style-type: none"> - برقراری تعامل با سازمان‌های قضایی شهر - مطالعه و شناخت حقوق متقابل دانش‌آموزان و معلمان نسبت به یکدیگر و نسبت به اعضای جامعه - آموزش حقوق شهروندی به دانش‌آموزان - اجرای عدالت در موارد مورد اختلاف و احقاق حقوق صاحبان حق - آموزش احترام به روش‌های زندگی، عقاید و نظرات گوناگون، به شرطی که آن روش‌ها، عقاید و آرا مبتنی بر رعایت حقوق دیگران باشند.
مسئولیت‌پذیری اجتماعی	مدیر مدرسه	مسئول حل مسائل و مشکلات امور مدرسه متناسب با علایق و شایستگی‌های خود	<ul style="list-style-type: none"> - شرکت دادن دانش‌آموزان و والدین آنها در مباحث مربوط به مسائل راهبردی مدرسه - تشویق و ترغیب دانش‌آموزان به مشارکت در امور مدرسه و استفاده از سازوکارهای انگیزشی در این زمینه - مسئولیت‌دهی به دانش‌آموزان در امور مرتبط با مدرسه و دادن اختیار متناسب با آن - استفاده از نظرات و عقاید آنها در برنامه‌های آموزشی و پرورشی مدرسه - برقراری تعامل مدرسه با خانواده و سایر نهادهای تربیتی در واگذاری مسئولیت به دانش‌آموزان به منظور پیگیری تأثیرات و نتایج آن
خودآگاهی	روانشناس مدرسه	پژوهشگر و مسئول تأمین آرامش روانی و ذهنی دانش‌آموزان در مدرسه	<ul style="list-style-type: none"> - برقراری تعامل با روان‌شناسان و مراکز مشاوره شهر - شناسایی مشکلات مبتنی به دانش‌آموزان از طریق جلسات مشاوره فردی و گروهی - ارجاع دانش‌آموزان مشکل‌دار به مراکز مشاوره‌ای - تدارک جلسات و کارگاه‌های آموزش مهارت‌های روانی و فردی لازم برای زندگی شهروندی

جدول ۳: الگوی تربیت شهروند جهانی

در بستر نظام آموزش و پرورش متناسب با حیطة مهارتی (همان: ۲۴۱)

مؤلفه‌ها	نمودها	مشخصه‌ها	راهکارها
مهارت‌های ارتباطی	مشاور / روانشناس مدرسه	پژوهشگر و مسئول تأمین آرامش روانی و ذهنی دانش‌آموزان در مدرسه	- برقراری تعامل با روانشناسان و مراکز مشاوره شهر - شناسایی مشکلات مبتلا به دانش‌آموزان از طریق جلسات مشاوره فردی و گروهی - ارجاع دانش‌آموزان مشکل‌دار به مراکز مشاوره‌های - تدارک جلسات و کارگاه‌های آموزش مهارت‌های روانی و ذهنی لازم برای زندگی شهروندی
مهارت حل مسئله			
مهارت تفکر انتقادی			
مهارت همدلی			
مهارت تصمیم‌گیری			
مهارت تفکر خلاق			
مهارت مقابله با استرس			

و) نتیجه‌گیری

نظام آموزش و پرورش هر جامعه از آن رو شکل یافته و قوام گرفته است که شهروندانی مؤثر و مطلوب را متناسب با نیازها و ارزش‌های اجتماعی، تربیت و تحویل جامعه کند. لذا تربیت شهروندی یکی از مهم‌ترین مسائل و دل‌مشغولی‌های نظام‌های آموزش و پرورش در کشورهای مختلف جهان است. تا افراد يك جامعه دانش، نگرش‌ها و مهارت‌های خاص را در خود رشد ندهند، نمی‌توانند وضعی توأم با موفقیت و رضایت خاطر در زندگی اجتماعی برای خود به وجود آورند. با عنایت به مقتضیات عصر کنونی و جامعه جهانی، دانش‌آموزان صرفاً موجودی منحصر در خانواده، جامعه و کشور خود نیستند، بلکه بخش جدایی‌ناپذیر از جهان بشری و مناسبات جهانی به حساب می‌آیند. لذا آنها بایستی یاد بگیرند که به نحوی مؤثر در بهبود بخشیدن به امور گوناگون جوامع محلی، ملی و جهانی مشارکت کنند. برای نیل به این هدف، مدارس باید به عنوان دستگاه‌های عظیم آموزشی و پرورشی، برنامه‌ریزی‌های جامع و راهبردی در این زمینه تدارک ببینند. بنابر این، تربیت شهروندانی جهانی به منظور زندگی مسالمت‌آمیز و موفقیت‌آمیز در جامعه محلی، ملی و جهانی، از اهداف اصلی شکل‌گیری و توسعه مدارس در قرن حاضر به حساب می‌آید. در راستای احراز ویژگی‌های شهروند جهانی، آموزش و پرورش باید مکانی برای تدارک فرصت‌های لازم و مناسب برای تجربه و تمرین در عرصه‌های مختلف زندگی باشند تا از این رهگذر، زمینه‌های لازم برای برطرف کردن نیازهای فردی و اجتماعی دانش‌آموزان در سطوح محلی، ملی و جهانی فراهم آید. آموزش و پرورش بایستی خود زندگی و نمونه و الگویی کوچک از جامعه باشند و در



آن دانش‌آموزان در عرصه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و فناوری تحت تعلیم و تربیت قرار گیرند. در مقاله حاضر کوشش شد تا با تبیین نقش آموزش و پرورش در تربیت شهروند جهانی به بررسی مؤلفه‌های شاخص در تربیت شهروند جهانی در ابعاد سه‌گانه شناختی، نگرشی و مهارتی و نمودهای شاخص متناسب برای هر یک از این مؤلفه‌ها پرداخته شود و در نهایت، الگوی کارآمد تربیت شهروند جهانی در بستر نظام آموزش و، متناسب با حیطه‌های سه‌گانه شناختی، نگرشی و مهارتی ارائه گردد.

منابع

- توکلی، آ. (۱۳۸۹). «نگاهی به آینده با تأکید بر تربیت شهروند». مجموعه مقالات همایش ملی رویکردها، چالش‌ها و راهبردهای برنامه درسی تربیت شهروندی. مردودشت: دانشگاه آزاد اسلامی.
- ذکواتی قراگزلو، ع. (۱۳۸۱). آموزش صلح. تهران: مؤسسه فرهنگی هنری نوروز هنر.
- سبحانی‌نژاد، م. و ک. منافی شرف‌آباد (۱۳۹۰). جامعه‌شناسی آموزش و پرورش (مبانی، رویکردها، سیر جامع نظریه‌ها و حوزه‌های شاخص). تهران: یسطرون.
- شارع‌پور، م. (۱۳۸۷). جامعه‌شناسی آموزش و پرورش. تهران: سمت.
- عسکریان، م. (۱۳۸۵). «جایگاه فرهنگ‌های قومی در تربیت شهروندی»، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، سال پنجم، ش ۱۷.
- فتحی واجارگاه، ک. و س. واحدچوکده (۱۳۸۸). آموزش شهروندی در مدارس. تهران: آبیژ.
- لطف‌آبادی، ح. (۱۳۸۵). «آموزش شهروندی ملی و جهانی همراه با تحکیم هویت و نظام ارزشی دانش‌آموزان». فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، سال پنجم، ش ۱۷ (پاییز).
- منافی شرف‌آباد، ک؛ الف. زمانی و ع. مهدوی‌خواه (۱۳۹۳). تربیت شهروند جهانی در بستر نهاد آموزش و پرورش. تهران: مرکز ملی مطالعات جهانی شدن.
- منافی شرف‌آباد، ک؛ الف. زمانی و ع. مهدوی‌خواه (۱۳۹۲). تربیت شهروندی. تهران: سبز رایان گستر.
- منافی شرف‌آباد، ک. و ع. مهدوی‌خواه (۱۳۹۱). «رسالت مدرسه در تربیت شهروند جهانی». مجموعه مقالات همایش بین‌المللی آموزش و جهانی شدن. تهران: مرکز ملی مطالعات جهانی شدن.
- منافی شرف‌آباد، ک. و الف. زمانی (۱۳۹۱). «شهروندی در گستره جهانی شدن». مجموعه مقالات همایش بین‌المللی آموزش و جهانی شدن. تهران: مرکز ملی مطالعات جهانی شدن.
- Banks, J.A. (2008). "Diversity, Group Identity and Citizenship Education in a Global Age". Educational Researcher, Vol. 37, No.3: 129139-. Available at: www.er.aera.net.
- Banks, J.A. (2004). "Teaching for Social Justice, Diversity, and Citizenship in a Global World". The Educational Forum, Vol. 68: 289298-.
- Brigham, M. (2011). "Creating Citizen and Assessing Outcomes". Jgcee: Journal of Global Citizenship & Equity Education, Vol.1.

- Engel, L.C. (2014). "Global Citizenship and National (re) Formations: Analysis of Citizenship Education Reform in Spain". Education, Citizenship and Social Justice. 9(3): 239254-. Available at: <http://online.sagepub.com>.
- Hughes, C. (2006). **Education for Global Citizenship, a Guide for Schools**. Oxfam GB.
- Lagos, T.G (2002). **Global Citizenship: Toward a Definition. Paper Presented at the International Seminar on Political Consumerism**. Stockholm University.
- Lombardo, T.J. (2015). "Making Urban Citizens: Civility and Civic Virtue in the Modern Metropolis". Journal of Urban History. 41: 143151-.
- Nussbaum, M. (2002). "Patriotism and Cosmopolitanism". In: J. Cohen (Ed.). For Love of Country: 217-. Boston: Beacon.
- OXFAM. (2006). **Education for Global Citizenship: A Guide for School**. United Kingdom, Oxfam Press. www.oxfam.org.Uk.

